

DNEVNIČKI ZAPISI IZ MLADIH DANA IVANA KUKULJEVIĆA SAKCINSKOG

Ladislav Šaban

Malo je tko iz preporodnih dana ostavio toliko autobiografske građe koliko Ivan Kukuljević Sakcinski. Putnih dnevnika pisao je tako reći tijekom čitava života, a zabilješki s njegovih putovanja po raznim krajevima Hrvatske još i više. No pravim se dnevnicima može smatrati samo sedam sačuvanih svezaka iz njegovih mladenačkih dana (1834—1840) te dva kasnija sveska dnevnika s poznatog puta po Hrvatskom primorju, Dalmaciji, Krfu i Italiji 1856/7.¹

Zahvaljujući iskrenosti i neizvještačenosti tih mladenačkih zapisa, pred nama leži razgaljen život mladića, dinamičan, šarolik i uvijek punokrvan, svjež i neposredan, onako kako ga je pero u naletu hvatalo želeći tako zadržati sjećanje na ono što je on radio i proživljavao, uvijek u nekoj trci za vremenom i u raskoraku s prevelikim obiljem sadržaja koji su ga zaokupljali. Na jednom je mjestu u svom dnevniku sâm naznačio svrhu iscrpnosti tih zapisa riječima: »Pol godine prođe skorom da ja u dnevnik svoj niti rječi pisao nisam — istina je, mnogo važnoga šta se mene tiče ni se u vremenu tome zgodilo — nu ipak bi mi milo bilo da svaku najmanju malenkost života moga pisanu vidim.«² Doslovno takav je i sadržaj njegovih mladenačkih dnevničkih zapisa: sve one neznatne sitnice iz svakodnevice, a ne samo ono važno i značajno, sadržane su u tim gusto ispisanim recima.

Ima sedam sačuvanih svezaka dnevnika iz Kukuljevićevih mladih dana.³ Više ih vjerojatno i nije bilo. Započeo ih je pisati u Kremisu 1834. kao osam-

¹ Putni dnevnik Ivana Kukuljevića Sakcinskog god. 1856/7, sv. I/II (rukopis), u knjižnici Muzeja grada Varaždina (dalje MGv) — bez signature.

² *Dnevnik*, sv. VII, fol. 34, Nacionalna i sveučilišna biblioteka (dalje NSB), sign. R 6294.

³ Svezak I, od 17. IV 1834 — 9. X 1834; II, od 10. X 1834 — 7. V 1835; III, od 8. V 1835 — 12. V 1836; IV, od 13. V 1836 — 26. VII 1837; V, od 27. VII 1837 — 31. III 1838; VI, od 1. IV 1838 — 11. VIII 1838; VII, od 12. VIII 1838 — 13. I 1840.

Samo prva tri sveska imaju izvornu naznaku rednih brojeva, dok su naznake ostalih svezaka moje. Dnevnički se svesci još uvijek ne nalaze svi na istom mjestu niti su svi dostupni javnosti: svesci I, II, IV i V čuvaju se u Historijskom arhivu JAZU (dalje HA JAZU) — sv. I i II poklon su pok. akademika Ljube Bačića, sv. IV i V moj su poklon; svesci III i VI nalaze se u posjedu gospođe Milene Korejzl-Kukuljević u Zagrebu, a svezak VII se nalazi u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu (usp. bilj. 2). Prikaz I i II sveska objavila je Miroslava De s-

pot (Mladenačka »Autobiografija« Ivana Kukuljevića, *Bulletin JAZU VIII*, 1960, br. 1, str. 44—50), dok ostali svesci nisu objavljeni. —

Sudbina Kukuljevićevih mladenačkih dnevnika također ima svoju povijest. Jedno pismo književnika Ksavera Sandora Gjalskog, koje se do zadnjeg rata čuvalo u obiteljskoj knjižnici u Ivancu i u toku rata je propalo, otkrilo je kako je došlo do toga da je pet dnevničkih svezaka još za života Božidara Kukuljevića (1861—1927), najmlađega sina Ivanova, otišlo iz njegova posjeda, gdje ih je još Smitičklas zatekao i iskoristio. Gjalski u pismu moli Božidara da mu pozajmi, ako posjeduje, kakvu izvornu građu iz preporodnih dana, jer namjerava nešto o tome pisati i vrlo se muči tražeći građu. Toj molbi svog prijatelja i rođaka Božidar se rado odazvao i poslao mu više svezaka (iako ne sve, o čemu poslije) očevih dnevnika, koje mu Gjalski kasnije ipak nije vratio. Po kazivanju slikara Ljube Babića, prva dva dnevnička sveska koje je posjedovao potjecala su iz Gredica, gdje ih je našao. Također se zna da su iz Gjalskijevih Gredica došla u ruke gospođe Konejzl-Kukuljević i dalja dva sveska (III i VI) dnevnika, dok je i VII svezak u NSB također iz Gredica. To se razabire po tome što se u njemu nalazi ulijepljena jedna potvrda pisana rukom Ivana Kukuljevića, kojom on potvrđuje da je od Tita Babića, oca književnikova, uzajmio neku knjigu. Prema tome, taj papir sigurno ukazuje na mjesto odakle je svezak prispio u NSB. Zašto Božidar nije poslao i preostala dva sveska ili bar samo jedan od njih, razlog bi mogao biti ovaj: sv. IV u početku ponavlja zapise prvog sveska pa je gotovo identičan s njime. No čitav taj svezak ipak nije identičan s prvim jer doskora prestaje red upisa, prekida se kasnijim umecima naoko bez ikakva reda, pa čak i unošenjem zapisa počevši od stražnje strane prema naprijed. Ova skicoznost nije dopuštala lako utvrđivanje stvarnog reda događaja, pa se u tim zapisima nije snalazio ni Smitičklas a ni Božidar, zbog čega je došlo do nekih pogrešnih datiranja. Ta se zbrka može objasniti ovako: Svoje prve dnevničke zapise Kukuljević piše jezikom i pravopisom koji je ponio iz školskih klupa, a to su stari kajkavski književni jezik i pravopis. Od 1. lipnja 1834. Kukuljević obustavlja pisanje dnevnika hrvatskim i prelazi isključivo na njemački jezik, možda da se bolje uvježba u jeziku koji mu je bio prijeko potreban a kojim nije dobro vladao. No dvije godine kasnije, kad je u međuvremenu došlo do njegova nacionalnog osvješćivanja, ti su ga zapisi morali smetati, pa je odlučio zgodnom prilikom i svoje dnevnike prevesti na hrvatski. Budući da ga je smetao i stari pravopis i stari književni jezik, on je počeo pisati dnevnik od samog početka (dakle s uvodnom autobiografijom) novim pravopisom i, koliko je najbolje znao i umio, novim književnim jezikom. To pisanje nove verzije moglo se dogoditi samo u doba njegova duljeg bolovanja, dakle između 15. prosinca 1836. i 1. ožujka 1837, kada je bio silom prilika izbačen iz društvenog života i slobodan od bilo kakvih dužnosti, ali i nesposoban za neki stvaralački rad. Da prikrati vrijeme, vjerojatno je tada otpočeo pisanje nove verzije dnevnika, koja ipak nije posve vjerno prenošenje ranijeg originala, već postoje izvjesne razlike: ima izostavljanja, ali i nadopuna. Taj se posao otegnuo; on je ozdravio i morao ponovo prekinuti započeti naum da se kasnije tom poslu više ne vrati. Nekom kasnijom prilikom, kad mu je ponestalo papira, odlučio je iskoristiti brojne preostale stranice toga pozamašnog sveska, počeo upisivati najprije počevši sa stražnjom stranicom, a kasnije bez reda i u samu sredinu, zbog čega je bilo vrlo mučno utvrditi točan kronološki slijed. Kako bi se istraživači lakše snalazili, ja sam crvenom tintom upisao u svesku uputnice gdje treba tražiti nastavak teksta, jer se za taj posao valjalo služiti i onim svescima koji danas nisu dostupni.

naestogodišnji kadet, a nastavio kao časnik ugarske garde u Beču. Pred nama je, dakle, opisan čitav razvojni put zanimljiva mlada čovjeka do 24. godine njegova života. Jer Ivan je u svojim dnevnicima — ima ih zapravo dva od kojih je jedan samo započeo — uvodno zapisao i letimičan prikaz uspomena iz najranijeg djetinjstva i školovanja pa do odlaska u vojsku.

Svi ti zapisi dragocjena su građa koja dopušta postupno praćenje svih onih snaga, svih onih interesa koji će kasnije postati pokretači Ivanovih mnogih nastojanja i voditi ga do raznolikih područja na kojima je bio djelatnik. Ali u tim se zapisima ocrtava i lik mladića koji se krivudavim stazama mučno probija do svog životnog puta, često skreće i luta, čak posrće i ponovo se pridiže, dok nakon muka i stradanja ipak ne pronalazi stazu s koje je često u svojoj mladenačkoj lakomislenosti nepromišljeno bio sašao.

Ivan Krstitelj Donat Maksimin Antun rodio se kao deveto dijete Antuna Kukuljevića (1776—1851) i Antonije Labaš (1781—1829); kršten je, kako se čini, istoga dana 29. svibnja 1816. u župnoj crkvi sv. Nikole u Varaždinu.⁴ Ivan je u svojoj autobiografiji na početku dnevnika dva puta naveo taj dan kao datum rođenja,⁵ tako ga je kasnije zapisao i u svojoj povijesnoj skici

⁴ Ispis iz matice krštenih župe sv. Nikole u Varaždinu, str. 146: »(1816) 29 May Joannes Baptista Donatus Maximinus Antonius filius legitimus Soectabilis ac Perillustis Domini Antonii Kukuljevich Incliti Comitatus Varasdinensis substituti Vice Comit'is, ac Complurium Inclitorum Comitatum Sedis Judiciariae Assessoris, et Dominae Conthoralis ejus Anthoniae Labass natae, baptizatus est, Levantibus Illustrissimo Domino Donato Lukavszky S. C. et R. A. M. Consiliario Regnorum Dalmatiae Croatiae Slavoniae Vice Bano, Insignis Ordinis S. Stephani Regis Apostolico Equite, I. C. Zagrabienis Supremo Comite, nec non Officii Supremi Comit'is I. Comitatus Crisiensis Administratore, et Magnifica Domina Agnete Wojkovich nata Skerlec, per Admodum Reverendum Dominum Petrum Laurenchich Parochum Vidovczensem penes Warasdinum.« — Kako je Ivan u drugoj verziji svoga dnevnika zapisao da nije rođen u Varaždinu, nego na očevu dobru u Jurketincu (v. iduću bilješku s tekstom), pregledao sam i maticu krštenih župe Maruševec, na čijem se teritoriju Jurketinec nalazio. Ondje, na str. 209, pod NB piše: »Anno Domini 1816 Die 29 Maji in Parochia Varasdinensi ac ibi etiam Matriculae insertus, baptisatus est Joannes Baptista [...]« (ostali dio teksta uglavnom doslovno slijedi ranije citirani upis u varaždinskoj matici). Osim toga, iz matice se vidi da je taj upis naknadno unesen, pošto su prije toga datuma izvršeni upisi krštenika koji su kršteni u početku mjeseca lipnja. Prema tome, mjesto Ivanova rođenja nedvojbeno je Varaždin.

⁵ Dnevnik I: »Varasdin [...] je narodno meszto moje vu kojem ja meszecza 29-toga Majusha Leto 1816 rodyen jeszem.« — Dnevnik V: »U Selu Jurketinec [...] u ondašnjem dvoru otca moga rodil se jesam dana 29ga svibnja (Majusa) godine 1816.«

⁶ »Geschichtliche und genealogische Skizze der Familie Kukuljević aliter Basani de Sacci«, litografirani rukopis, nastao između 1861. i 1865. Razlog da je Kukuljević povijest svoje obitelji pisao na njemačkom jeziku može se protumačiti time što su tada u Austriji živjeli članovi tzv. njemačke grane ove obitelji koja se iselila početkom 18. stoljeća, a ti nisu znali hrvatski. Ivan je s njima bio u

obitelji Kukuljević,⁶ tako ga navodi u svom prikazu i njegov sin Božidar,⁷ a taj se dan zadržao i u obiteljskoj predaji i uvijek slavio.

Obično se navodi da je od sve Ivanove braće i sestara preživjela samo njegova tri godine starija miljenica-sestra Ljubica (1813—1842). Međutim, to nije posve točno, jer je na životu ostao i njegov 11 godina stariji brat Eduard (1807—1842), koji se u dnevničkim zapisima češće spominje.⁸ Sva su ostala braća i sestre doista pomrli u ranoj ili najranijoj dobi, po svojoj prilici rođena odviše neoptorna za život, djeca tuberkulozne majke. Ta bolest bila je i razlogom da je Ivan svoje otužno djetinjstvo morao provoditi daleko od roditeljskog doma, najprije kod očeva prijatelja u Zajezdi, a zatim po konviktima u Varaždinu i Zagrebu.

O tom svojem dakovanju Ivan ne daje najbolje svjedočanstvo. On priznaje da za učenje nije imao mnogo volje, ali ipak prešućuje da se pod kraj do te mjere zapustio da je dospio među drugoređaše. On to objašnjava time da je tada bio opsjednut željom za junačkim činima želeći se posvetiti vojničkom pozivu. Navaljivao je na oca i nije mirovao dok nije postigao da je otac uslišao njegove molbe i dopustio mu teška srca da prekine školovanje i ode u vojsku. Novačenje u Zagrebu (15. siječnja 1833), ulazak u kasarnu u Langenloisu kraj Kremisa kao kadet (24. siječnja), prijelaz potkraj iste godine u vojnu školu u Kremisu (15. listopada), zatim službovanje po različitim kasarnama u Beču, Maueru i Meidlingu, napokon premještaj carskoj ugarskoj gardi u Beču (6. svibnja 1836) u činu potporučnika, pa sve do njegova premještaja u Milano (1840) — okvir je vremenskog prostora koji

---

vezi još iz bečkih dana, kada je kod njih našao niz porodičnih dokumenata, pa je morao na njemačkom jeziku pisati obiteljsku povijest koju tada nije namjeravao objaviti.

⁷ B. Kukuljević, Sakcinski, *Mladost Ivana pl. Kukuljevića Sakcinskoga*, Zagreb 1917 (pos. ot. iz *Prosvjete*).

⁸ Brat je Eduard bio sušta protivnost Ivanu. Uredan do pedantnosti, često bolehljiv, pomalo hipohondar, bio je osamljenička i dosta teško prilagodljiva priroda. Po struci pravnik, službovao je u Požunu i kasnije u Budimu i umro kao činovnik palatinske kancelarije. Prema hrvatskom nacionalnom pokretu ostao je posve ravnodušan, na što se Ivan na više mjesta u dnevnicima žali. Sačuvao se jedan svezak njegovih ranih dnevničkih zapisa iz god. 1831. i 1832, dakle iz mladih dana (MGV br. 9728), koji dopuštaju dublji uvid u njegovu narav. Sačuvao se i jedan sveščić njegovih dosta nevještih pjesničkih pokušaja na njemačkom jeziku (HA JAZU). U njega je naprotiv bila vanredno jako razvijena jedna druga crta karakteristična za obitelj Kukuljević: glazbena darovitost. Bio je vješt i nadaren glasovirač, učenik poznatog varaždinskog skladatelja Leopolda Ebnera (1769—1830), s kojim je 1819. i javno nastupio. Iz dnevnika se vidi da je bio redoviti posjetitelj kazališnih i koncertnih priredbi, te da se dosta kritički na njih osvrtao. Kad je već riječ o glazbi, iz dnevnika se Ivanovih vidi da je njegova sestra Ljubica vješto svirala klavir, otac flautu, a iz drugih je izvora poznato da je majka Antonija također svirala klavir. Ivan je samo volio pjevati, pošto je njegovo opće i posebno glazbeno obrazovanje bilo zbog obiteljskih prilika (majka je umrla 1829, a on je već rano udaljen iz doma) dosta zapušteno. Kasnije u Beču, čestim posjećivanjem kazališta, nastojao je i tomu bar donekle doskočiti.

ispunjuju zapisi sedam dnevničkih svezaka.⁹ U tih je sedam godina samo tri puta mogao posjetiti domovinu, o kojim boravcima ima vrijednih bilješki, čak vrlo indikativnih.¹⁰

Čitanje rukopisa Ivanovih dnevnika nerijetko zadaje podosta muka. U početku očita nevješnost i bespomoćnost izražavanja, bez obzira piše li hrvatskim ili njemačkim jezikom, nedvojbeno su ogledalo njegova zanemarena gimnazijskog školovanja. Uostalom, to mu još 1832. spočitava rođak Adalbert Krajačić, smatrajući da će u vojsci teško napredovati i kasno postati časnik jer »pervič slab jesi vu nemškom jeziku, i to jako, drugoč zločesto pismo imaš«. ¹¹ To njegovo »zločesto pismo«, naročito kada piše u žurbi i vrlo sitno, mjestimice zadaje teških muka jer mu je i pravopis slab.

Sam Ivan priznaje da je još 1836. došao u Beč gardi »kao podpuni klip; nješto duha i čuvstva bila je sva moja duševna imovina«. Tek kad »ovdje upoznah mlade ljude koji su bili u tolikim naukama izučeni, tolike muževe pune mudrosti, pak sam se sramio da samo ja tako nisko stojim ispod njih,« ¹² uvidio je što je sve tijekom svoga školovanja propustio i odlučio pohlepnim čitanjem nadoknaditi što više. Uz to se dogodilo da je Ivan već za nepune dvije godine boravka u Kremsu, daleko od domovine, u potpuno njemačkoj sredini toliko zaboravio svoj materinji jezik, da već od 1. lipnja 1834. vodi dalje dnevnik isključivo na njemačkom jeziku. Nije ni čudo da je dotle dospio, kad iz zapisa saznajemo da je tijekom 1834. imao prilike pročitati svega jednu jedinu hrvatsku knjigu, i to Lovrenčićeva »Adolfa iliti kakvi su ljudi«. ¹³

Tek od premještaja u vojarnu u Maueru kraj Beča, a osobito nakon njegova konačna premještaja u gardu Ivan čita, pored njemačke literature, sve što mu dolazi pod ruku od tadašnjih srpskih, hrvatskih ili općenito slavenskih pisaca. Budući da u blizini nema nikoga tko bi ga u jezičnom pogledu mjerodavno savjetovao, njegovo je pisanje zajedno s ortografijom u najve-

⁹ Dnevnicu dopuštaju ovaj pregled Ivanovih mjesta službovanja u vojsci: unovačen u Zagrebu 15. I 1833; *Langenlois* kraj Kremsa 24. I — 25. V 1833; *Krems*, kadetska škola, 26. V — 30. IX 1834; *Beč*, alzerska vojarna (*Alser-Kassärne*), 30. IX 1834 — 19. IX 1835; prolazno *Untermeidling*, 11. IX — 29. IX 1835; *Mauer* kraj Beča, 29. IX 1835 — 16. IV 1836; *Beč*, garda, 1. VIII 1836 — ? 1840; *Milano* 1840 — 1842. — Činovi koje je u vojsci postigao: *kadet* 24. I—15. V 1833; *podnarednik* 15. V 1833 — 10. IX 1835 (u međuvremenu zbog nekog prekršaja prolazno degradiran i zatim ponovo rehabilitiran); *narednik* 10. IX 1835 — 6. V 1836; *gardijski potporučnik* 6. V 1836 — ?; *poručnik garde* ? — ?.

¹⁰ Ivanovi dopusti (ujedno i putovanja): a) *Beč i Požun*, 24. III — 16. IV 1834; b) *Požun i Hrvatska*, 1. X — 28. X 1834 (boravak na Tonimiru 7 — 17. X); c) *Požun*, 12 — 25. I 1836; d) *Požun i Hrvatska*, 16. IV — 1. VIII 1836 (boravak na Tonimiru 8. V — 20. VII); e) *Hrvatska*, 12. VII — 31. VIII 1836 (Tonimir, 20. VII — 10. VIII; Zagreb, 12. — 27. VIII).

¹¹ T. Smičiklas, *Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskoga*, Zagreb 1892 (pos. ot. iz Rada JAZU 110, str. 5—6).

¹² Citat iz Ivanova pisma ocu iz g. 1841; usp. Smičiklas, n.d., 17. — To se pismo danas više ne može pronaći.

¹³ *Dnevnik* I, zapis od 7. X 1833. — *Dnevnik* II, 25. X 1834.

čoj mjeri šaroliko, književno rudimentarno i zato ponekad teško razumljivo. On je sâm kasnije počeo mjestimično činiti gramatičke ispravke, ali je to uskoro napustio uviđajući uzaludnost takva pokušaja.

Ako za prvih godina provedenih u vojsci Kukuljević gotovo zaboravlja svoj materinji jezik, on se ipak nikada ne odnarođuje, nego ostaje duboko svjestan da je Hrvat i želi to ostati. Susretne li kojeg zemljaka u vojsci ili inače u društvu, ne propušta priliku da s njim »divani« hrvatski, i informira se o prilikama i zbivanjima u domovini. Zanimljivo je pri tome da se Ivan već kao osamnaestogodišnjak zanima i za pitanja političkog odnosa između Hrvatske i Ugarske. Vrijedan je zato podatak iz njegova dnevnika da on još u listopadu 1834, za boravka kod oca u Požunu, čita zajedno s bratom Eduardom neki spis ili članak, na žalost neoznačenog autora, pod naslovom »Die Vortheile einer Trennung des mit Ungarn verbündeten Königreiches Croatien und Slavonien«,¹⁴ koji on p̄pisuje ili ispisuje jer mu se vrlo sviđa.¹⁵

Češće se u dnevnicima javljaju tragovi razgovorima o političkim prilikama u domovini od 1835. dalje: s bratićem Aleksom Kukuljevićem (1808—1871) i bratom Eduardom razgovara u Beču o stavu Mađara prema Hrvatima,¹⁶ u listopadu ponovo s Eduardom »o stvarima države«, dakle i opet o politici.¹⁷ Uz to po bečkim kasarnama prolazno susreće više svojih zemljaka i banatskih Srba. Mjeseca svibnja 1835. posuđuje od kadeta Petrovića srpsku gramatiku i uči čitati i pisati ćirilicu.¹⁸ Otkako mu bratić Aleksa mjeseca srpnja iste godine prvi put donosi Gajeve »Novine horvatske« zajedno s »Danicom«,¹⁹ Ivan gorljivo prati zbivanja u domovini i na literarnom, a ne samo političkom polju.

Premještaj u gardu urodio je neočekivano brzo velikim otrežnjenjem kad je vidio da je dospio među same Mađare. Između 64 drugova časnika, zapisao je, našao je samo jednog jedinog Hrvata iz Slavonije, a i taj je već bio posve odnarođen i smatrao se Mađarom.²⁰ Međutim, Ivan ulazi u gardu kao već posve osvjedočeni ilirac i pristalica preporodnog pokreta. To se jasno vidi po opisu susreta sa zastavnikom Njegovanom potkraj 1836, s kojim razgovara o Hrvatskoj i »svim Ilirima«, pa zajedno snuju kako da ih se izvede iz tame i osvijesti, kako da se stane na kraj bahatosti Mađara i njihovom potcjenjivanju Slavena.²¹ On se sam doskora upušta u žučnu prepirku s dru-

¹⁴ Dnevnik II, 26. X 1834.

¹⁵ Od literature koja se odnosi na Hrvatsku Kukuljević tada kupuje ili čita (obično se u dnevniku navode samo naslovi, rijetko i ime autora): »Gemälde der slavonischen Militärgränze« (Dnevnik III, zapis od 14. VII 1835), »Die Kroaten und Wenden in Ungarn« (III, 9. XII 1835); Gebhardijevu »Geschichte von Dalmatien, Croatien und Slavonien« (III, 18. II 1836) te spis »Die Ungarn wie sie sind« (V, 16. VIII 1837).

¹⁶ Dnevnik III, 15. VI 1835.

¹⁷ Dnevnik III, 23. X 1835.

¹⁸ Dnevnik III, 19. V 1835.

¹⁹ Dnevnik III, 25. VII 1835.

²⁰ Dnevnik V, 5. III 1837.

²¹ Dnevnik IV, 7. X 1836.

gom u sobi, Mađarom, zbog njegovih šovinističkih i velikomađarskih pogleda.²² A kad ga 1837. posjećuje M. Topalović, Ivan se žali u dnevniku da s njim nije mogao razgovarati kako je želio jer ih je smetala prisutnost gardijskih drugova, koje već tada otvoreno naziva »dušmanima roda našega«.²³

Ne začuđuje, dakle, ako se već nekoliko mjeseci po dolasku u gardu opaža javljanje nezadovoljstva, dok naposljetku jedan zapis od veljače 1839. daje jasno naslutiti da je Ivan odlučio zatražiti premještaj u domovinu na Granicu.²⁴ Kako je poznato, umjesto na Granicu premještaju ga 1840. u Italiju.

*

Kukuljevićevi dnevnik malobrojna su podataka o njegovim susretima s različitim ličnostima. Dakako, ti susreti postaju zanimljiviji tek po dolasku u gardu.

U više se navrata pisalo da je Kukuljević u Beču došao u dodir s vladikom Petrom Petrovićem Njegošem,²⁵ što nije točno. Kukuljević se 1837. upoznao samo s vladicinim bratom Đorđem Petrovićem Njegošem. Susreli su se u kući ruske obitelji Haden- ili Hedenštrom, koju je Ivan često posjećivao i gdje je usput učio ruski. S Njegošem razgovara »od svakojakih političanskih i drugih stvarjah, naivše od blagostanja Cerne Gore, Srbije, Bosne, Ercegovine, kano i cele Ilirie«.^{25a}

Kod Hedenštromovih upoznaje i mladog Uffa Daniela Horna, s kojim često druguje i koji će doskora odigrati izvjesnu ulogu u vezi s »Juranom«.²⁶ Karakteristično je za Ivana da na svakom mjestu gdje se zadržava uvijek traži »braću Slavjane«, pa s otvorenim simpatijama susreće Čehe, Ruse, Poljake i Srbe. Razumljivo je zato ako 1838. Šafačiku spremno plaća jednu forintu (valjda članarine ili pristupnine) za Slavjansko društvo,²⁷ kad i sâm doskora zatim osniva u gardi vlastito svoje Njemačko-slavjansko društvo,²⁸

²² Dnevnik IV, 26. I 1837.

²³ Dnevnik IV, 7. VII 1837.

²⁴ Dnevnik VII, 5. II 1839. Tu Ivan spominje susret s nekadašnjim svojim zapovjednikom Baldačijem (Baldanijem), »koj sada kod dvornog veča je i koj mnogo kod udjeljenja mojeg u vojnu (tj. redovnu vojnu jedinicu; L. Š.) meni pomoći može«.

²⁵ Smičiklas, 7. B. Kukuljević, 10.

^{25a} Dnevnik V, 3. VIII 1837.

²⁶ Uffo(n) Daniel Horn (1817—1860), po narodnosti Nijemac iz Češke, plodan književnik. Kod prvog susreta s njime (29. VII 1837) Ivan bilježi da je taj do tada već mnogo toga »pečatao« (tiskom objavio). Neke je Hornove stvari donijela i Gajeva »Danica«.

²⁷ Dnevnik VI, 12. V 1838.

²⁸ Dnevnik VII, 30. VII 1839 (fol. 33v). — Smičiklasovo citiranje (n.d.j., 13) i tu nije posve točno. Izvorni tekst Dnevnika glasi: »Najvažnija opet radnja moja u Gardi bilaše od 1-ga (dakle već od 1.; L. Š.) Maja počemši Slavjansko društvo sastojće od višebrojnih pajdašah sastavio, koje sada pod imenom nemačko-slavjansko društvo oko 30 pajdašah sadržava. Od ovih mora svaki na mesec najmanje 20 xr doprinesti od kojih novacah se najnovije knjige slavjanske i nemačke kupuju.«

što uopće smatra svojim najvažnijim činom za boravka u gardi. No uza svu ljubav koju osjeća prema slavjanskoj braći, Kukuljević ipak ostaje rezerviran prema imperijalističkoj politici Rusije koju smatra opasnom — što će uglavnom biti i njegov kasniji stav. O tom govori njegov dnevnički zapis iz 1839: »Popoldne čitah medju drugim stvarma u 'Sveopćoj novini' (jamačno se radi o Wiener Allgemeine Zeitung; L. Š.) sliedeće: 'Die Politik Russlands fängt stets jene Nation zuerst zu schützen, die sie zu erobern im Sinne führt' — velika istina, što mi jasno u Polskoj, i sada u Čerkesima viditi možemo. Bez dvojimbe želi to isto i sa Serbiom, sa turskom Europom i sa svom Iliriom učiniti.«^{28a}

Brojni, možda čak najbrojniji, jesu susreti sa Srbima od kojih mnogi borave u Beču. Josif Milovuk, jedan od osnivača Matice srpske, doznaje u Beču za Kukuljevića u knjižari Venediktovoj, gdje čuje da u gardi postoji časnik koji od svih u gradu najviše kupuje srpske knjige.²⁹ Također će susreti s Vukom Stefanovićem Karadžićem ostaviti na Kukuljevića duboke tragove.³⁰ S Grujićem, za koga Kukuljević bilježi da izdaje almanah »Srbsku zoru«, dogovara literarnu suradnju,³¹ a Grujić ga upoznaje i sa Simom Milutinovićem;³² također ga posjećuje književnik Vojnić.³³

Kasnije Ivanovo sakupljanje narodne književnosti i običaja nedvojbeno je misao rođena u dodirima s Vukom. U susretima tih godina treba vjerojatno tražiti i zametak njegovih kasnijih pogleda o jedinstvu hrvatskosrpskoga književnog jezika.

U krug tih susreta ide i veza sa Stefanom Herkalovićem, s kojim se Ivan poznaje još iz kadetske škole (1834) i koji 1837. odlazi u Kneževinu Srbiju da ondje postane nadstojnikom vojne akademije.³⁴

Od Slovenaca podržava veze jedino s Jernejem Kopitarom, tada kustosom carske dvorske biblioteke, koju Ivan često posjećuje i gdje čita rijetke stvari. Kopitar mu omogućuje čitanje »ilirskih i ruskih knjiga«, čije naslove ispisuje iz kataloga još 1836.³⁵

Najranije dolazi u vezu s političarima iz Hrvatske, iako u to vrijeme nipošto ne po političkoj liniji. Ivanov otac Antun u to je vrijeme (1832—1836) poslanik na zajedničkom saboru u Požunu gdje ga Ivan često posjećuje. Kod njega se upoznaje s Jankom Draškovićem, Hermanom Bužanom, biskupom Mirkom Ožegovićem i drugim ličnostima. Baš je Ožegović savjetovao Ivanu, saznavši da se ponešto bavi literarnim pokušajima, da nešto od toga pošalje uredništvu »Danice« u Zagreb. Kukuljević prihvaća taj savjet i već 23. siječnja 1836. piše pismo redakciji i šalje svoju pjesmu »Vojak domovini«, ali

^{28a} *Dnevnik* VII, 6. I 1839, fol. 19.

²⁹ *Dnevnik* IV, 6. V 1837 i kasnije.

³⁰ *Dnevnik* IV, 8, 13 i 15. VI te 6. VII 1837; zatim *Dnevnik* VI, 11 i 30. V 1838.

³¹ *Dnevnik* IV, 17 i 26. VI, zatim *Dnevnik* V od 7. VIII i 2. XII 1837, te napokon od 1. I 1838.

³² *Dnevnik* V, 2. XII 1837.

³³ *Dnevnik* V, 23—27. VIII 1837.

³⁴ *Dnevnik* V, 18. VIII 1837.

³⁵ *Dnevnik* IV, 31. X 1836. i kasnije.

ostaje bez odgovora.³⁶ S Metelom Ožegovićem, kasnije važnim drugom njegova života, dolazi do susreta tek na očevu dobru Tonimiru kod Varaždinskih Toplica 1836.

Od mladih hrvatskih istomišljenika treba spomenuti Matu Topalovića, koji tada boravi na studijama u »Pazmanaju«,³⁷ zatim Juricu Oršića, Nikolu Zdenčaja, Mirka Šandora, Franju Štaudara i druge. Susreti s Dragutinom Rakovcem, Vjekoslavom Babukićem, Albertom-Ognjanom Štrigom i Dimitrijom Demetrom vezani su za Kukuljevićeve prolazne boravke u Zagrebu.

Susret s Ljudevitom Gajem bez dvojbe ide u red najznatnijih zapisa u njegovim dnevnicima, zapravo samo onaj prvi u Beču 10. srpnja 1837, koji je Kukuljević vrlo iscrpno opisao.³⁸ Taj je tekst inače već dugo poznat i češće citiran jer ga je Smičiklas objavio,³⁹ iako ne u cijelosti. Izostavio je upravo onaj dio iz kojega se vidi pravi cilj Gajeva posjeta Kukuljeviću, kada je Gaj na kraju razgovora zatražio od njega da mu dade pismo na svog oca, tada već vrhovnog ravnatelja škola u Hrvatskoj, koje mu je pismo imalo pružiti mogućnost da osobno dopre do njega, kako bi mogli razgovarati »o mnogih stvarih« — jasno, o hrvatskom školstvu. To je pismo Ivan doista napisao i idućih ga dana odnio Gaju, a zatim je nešto kasnije napisao još jedno opširno pismo sestri Ljubici (Kukuljević u dnevniku kaže »glasovito«, htijući reći da je važno ili po sadržaju značajno), koje »sadržava najviše poučavanje za mog Otca, kako on knjižestvo naše podići bi mogo,«⁴⁰ što, dakako, baca svjetlo i na pismo Gaju o kojemu inače ništa ne znamo. Osim toga je ovaj Gajev postupak dobar primjer njegova opreza, ali i straha od doušnika i cenzure u Zagrebu.

Nakon toga prvog susreta s Gajem uzalud ćemo očekivati da se nakon početnog oduševljenja redaju dalji dodiri s Gajem, osobito pismeni. Od svega toga nema ni traga; Kukuljević viđa Gaja ponovo tek u Zagrebu u kolovozu 1838, i to ponajviše samo u kratkim susretima,⁴¹ dok o nekom dopisivanju nema govora.

U procesu Kukuljevićeva nacionalnog i političkog osvješćivanja bez dvojbe je odlučujuću ulogu odigrala Gajeva štampa, možda mnogo više nego rijetki susreti s njime, ali je također neospornom činjenica da je u doba prvog susreta s Gajem Kukuljević već bio aktivan pobornik narodnih nastojanja i vičan na tom poslu posve samostalno djelovati. U tome kasniji dodiri s Gajem nisu više bili od vidnijeg utjecaja na njega. Zato se može reći da Kukuljevića nije Gaj učinio Kukuljevićem, nego Beč kao slavenska metropola i drugovanje s istomišljenicima svih slavenskih narodnosti.

Premda je Kukuljević pretežno daleko od domovine, čest saobraćaj sa sunarodnjacima nije njegovu oku sakrio previranja u redovima domorodaca

³⁶ *Dnevnik* III, 22 i 23. I 1836. — Koncept tog Ivanova pisma, pisanog u Požunu, čuva se u HA JAZU XV 23/A.

³⁷ *Dnevnik* V, 7. VII 1837. i kasnije.

³⁸ *Dnevnik* V, 10. VII 1837.

³⁹ Smičiklas, n.dj., 7—8.

⁴⁰ *Dnevnik* V, 1. VIII 1837.

⁴¹ *Dnevnik* VII, 11, 12 i 28. VIII 1838.

u domovini. Boravak u Požunu 1839, gdje se nalazi kao gardist u kraljevoj pratnji na otvorenju sabora, prilika je da govori s mnogim poznanicima iz Hrvatske i zaključuje: »Nu smotrih žalibože da radi imena (ilirskog; L. Š.) još velika nesklada meu Horvatima vlada,« nadovezujući rezignirano: »O kada ćeš ti mila boginjo Sloga sva sarca Ilirah tvojim vezom sjediniti.« Nije mu, dakle, izmakla pometnja koju je među Hrvatima kod kuće Gaj izazvao uvodeći ilirsko ime.⁴²

Posljednje godine svojih dnevničkih zapisa Kukuljević stupa u dodir i s više Dubrovčana, što će također kasnije imati dalekosežne posljedice. Benić, Pucić (Pozza), Kuretić i, osobito, Gozze-Gučetić-Ovčarić Dubrovčani su koje dnevnik god. 1839. spominje. Naročito će poznanstvo s Gučetićem biti Kukuljeviću veoma dragocjeno. On boravi »već puta kod njega (Gučetića) i on kod mene cele sate«. Njemu je Gučetić »bistrouman revni zreli Ilir, kojega poznanstvo meni u svakoj vrsti mnogo prudilo i pruditi može.«^{42a} Iz stranica dnevničkih zapisa ubrzo su neposredni rezultati tog drugovanja vidljivi: Ivan ponovo često zalazi u carsku knjižnicu i traži ondje djela dubrovačkih i starih dalmatinskih pisaca, »koje sam počeo prepisivati i lasno je da je jednom na svetlo izdam« — indikativan je zapis u dnevniku.⁴³ Prema tome, te se već godine Kukuljević počinje baviti mišlju o sabiranju i kasnijem izdavanju starih hrvatskih pisaca.

* *

Povjesničara književnosti najviše će zanimati brojni podaci o datumima nastajanja različitih Ivanovih literarnih proizvoda iz prvoga životnog razdoblja — pjesama, pripovijetki i igrokaza.

Već vrlo rano, prije nego se do sada mislilo i pisalo, Ivan osjeća potrebu da pokuša nešto literarno sastaviti. Mali sačuvani sveščić od sedam njemačkih pjesama koje nose godinu 1833. dokazuje da je s pisanjem pjesama otpočeo još uskoro po dolasku u Langenlois, dakle još mnogo prije od početka pisanja dnevnika.⁴⁴ Prema tome, često spominjana Ivanova njemačka pjesma u akrostihu »An Croatien«, nije njegov prvi pjesnički pokušaj.⁴⁵

⁴² Dnevnik VII, 30. VIII 1839.

^{42a} Dnevnik VII, 17—26. III 1839, fol. 31^v.

⁴³ Dnevnik VII, 17. II i 26. III 1839. — U knjižnici MGV čuva se podeblji svezak iz tog vremena ispisan Ivanovom rukom, a sadrži izvatke iz različitih pročitanih njemačkih djela, ali također i starih hrvatskih pisaca Đurđevića, Čubranovića, Gundulića, Palmotića, Držića, Bunića, Zlatarića, i iz govora Bernarda Zuzzerija. To će vjerojatno biti ti pisci koji se u Dnevniku spominju da ih Ivan tada čita.

⁴⁴ HA JAZU XV 23/c Ix3. — rukopisni sveščić pod naslovom »Lieder und Gedichte des Johann v. Kukuljevič 1833«; u desnom uglu piše sitnim slovima: »Den 22ten März 1833«. Jedan drugi sveščić pjesama iz 1830. pisao je Ivanov brat Eduard, ne odnosi se, dakle, na Ivana.

⁴⁵ Smičiklas, 6. — B. Kukuljević, 6 (donosi i čitav tekst). — Po ovima njihov (netočni) podatak preuzimaju mnogi kasniji autori napisa ili članaka u enciklopedijama.

Na njemačkom su jeziku i prve, kako se čini, izvorne Ivanove pjesme koje nalazimo u dnevniku: »Der Frühling« (veljača-svibanj 1835), »Bitteres Gefühl« (1. rujan) i »Die Verzweiflung« (17. rujan), koje su vezane uz neke određene doživljaje ili zgode. No mnoge od ostalih njemačkih pjesama u dnevniku samo su prepjevi hrvatskih pjesama koje nalazi u »Danici«. ⁴⁶ Kako ih nije nikada namjeravao objaviti, te prepjeve vjerojatno treba smatrati vježbama u njemačkom stihotvorstvu.

Svoju prvu pjesmu na hrvatskom jeziku napisao je 19. prosinca 1835. u Maueru. To je pjesma »Pastir«, ⁴⁷ kojoj idućeg dana slijedi pjesma »Večernica«.

Od više hrvatskih pjesama iz godine 1835–6. ⁴⁸ možda su najuspjelije »Vojak domovini« (nju je poslao uredništvu »Danice«) i »Tuga za ljubom«, koja je, kako je poznato, prva Ivanova tiskana pjesma (*Danica* III, 50). Pjesma »Svirki ilirskoj« zanimljiva je samo u vezi s motivom zbog kojega je nastala. Napisana je nakon doživljaja nezaboravnog koncertnog sviranja posve mlade pijanistice Clare Wieck, skorašnje žene Roberta Schumanna, koju je u Beču slušao. Produhovljenost njezine svirke jamačno ga je potaknula da pjeva i o ljepotama »ilirske« (slavenske) glazbe. ⁴⁹

Ivanovo službovanje u Maueru kraj Beča — po njegovim riječima malom mjestancu, čije mrtvilo nakon Beča uspoređuje s čamotinjom sibirskih stepa — potaknulo ga je da svoje slobodne časove ispuni bar nekim zanimljivim sadržajem. Bacio se upravo grafomanskom strpljivošću na pisanje. Čudno je

⁴⁶ Pjesma »Croatien« (III, 8. V 1835) prijevod je Mihanovićeve poznate pjesme »Hrvatska domovina« (*Danica*, I, 10), koju Ivan u svoj dnevnik najprije prepisuje u originalu i odmah zatim unosi svoj njemački prijevod; pjesma »Zora« (III, 25. VII 1835) je Vukotinovićeve (*Danica*, I, 26); »Spomena« (III, 4. VIII 1835) je pjesma Ivana Šimatovića (*Danica*, I, 17); »Nevinkost Bog Domovina« (III, isti dan) je pjesma Pavla Štoosa (*Danica*, I, 22); »Molba na cernooku« (III, isti dan) je poznata Vukotinovićeve pjesma (*Danica*, I, 20); »Sužanj Ličanin« (III, 25. VIII) također je Vukotinovićeve (*Danica*, I, 18), koju je pjesmu popravljao i 15. XII iste godine; i pjesma »Rastanak od ljube« (III, 19. XII 1835) također je iz *Danice* (I 7). Svim tim pjesmama B. Kukuljević u svom prikazu donosi njemačke naslove i pogrešno ih smatra Ivanovim originalnim radovima, služeći se valjda čistopisnim sveščićem, a ne dnevnicima.

⁴⁷ *Dnevnik* III, 19. XII 1835: »[...] und machte auch zugleich zum erstenmahle ein kroatisches Gedicht unter dem Titel Pasztir.«

⁴⁸ To su pjesme (kronološkim redom): »Zelja za domovinum« (III, 9. III 1836); »Tuga ljube« (III, isti dan); »Putnik« (III, 14. III 1836); »Zvezda večernja« (III, isti dan); »Priateljstvo« (III, 17. III 1836); »Miloglas na svoju žveglu« (III, 13. IV 1836); »Čeznutje Ivana« (III, isti dan); »Rastanak od Tonimira« (IV, 19. VII 1836); također u godini 1836/7. više soneta (neki su sigurno prijevođi). — Jedan sveščić od 27 Ivanovih hrvatskih pjesama iz 1836/7. prepisanih iz dnevnika u čisto nalazi se u HA JAZU, sign. XV, 23/c I 4. Sve su pjesme datirane, iako je neke od njih Ivan kasnije i po više puta dotjerivao. Tako je, npr., »Tugu za ljubom« pisao tri puta (9. V i 25. XII 1836 te 25. X 1837), a sličnih se podataka može naći i za druge pjesme.

⁴⁹ *Dnevnik* VI, 9. III 1838.

kad čitamo da zbog toga svojeg vječitog čitanja i pisanja dobiva pohvalu svog zapovjednika — a pohvale su u Ivanovu vojničkom životu bile izuzetno rijetke, znatno češće kazne.

Sada, u Maueru, pored pjesama nastaju i prvi njegovi prozni pokušaji, »romani«, kako ih Ivan naziva. Svoj prvi takav rad, »Lepa oder die Kroaten«, ^{49a} piše još prije Mauera, dok prolazno boravi u Beču u alzerskoj vojarni. U Maueru nastaje mjeseca listopada 1835. »Jelena oder das Thal bei Teplitz«, ⁵⁰ u nešto kasnijem prijevodu »Jelena ili dolica kod Bednje«. ⁵¹

U Požunu 26. siječnja 1836. započinje »Die Verschwörung des Peter von Zriny« (roman?), koji će biti po svoj prilici identičan s romanom »Kristof Graf Frangepan oder die Verschwörung unter der Rose«, na čemu radi 2. ožujka, ⁵² ali djelo ne dovršava.

U Maueru prevodi i neku pripovijetku neutvrđenog njemačkog pisca, sada pod imenom »Ufam se u Boga«, ⁵³ dok mjeseca srpnja iste 1836. godine Meisslov roman »Die Kroaten in Zara« (čita ga dvije godine ranije), pod naslovom »Horvati u Zari«, ⁵⁴ no ti su radovi vjerojatno samo započeti.

Neke od prozних radova koje Ivan stvara u gardi kasnije će izdati u svojim »Različitim djelima«. To su pripovijetke iz 1837. i 1838. »Mladen i Stojana« ⁵⁵ — kasnije objavljena pod naslovom »Bugarin«, zatim »Bratja« ⁵⁶ te prijevod romana neutvrđenog autora »Die Kreuzspinne« — kasniji »Pauk«. ⁵⁷ U gardi je napokon nastala vjerojatno i pripovijetka »Marka posadnica« po Karamzinu, iako joj u dnevnicima nema traga. Prema tome nisu dnevnicima isključiv i potpun izvor za pregled cjelokupnog stvaranja Ivana Kukuljevića.

Poznato je da je Kukuljević najprije postao poznat javnosti po svojim igrokazima, naročito po »Juranu i Sofiji«. Ali »Juran« je Ivanov drugi, možda čak treći dramski rad. Naime, za kraćeg dopusta u Požunu siječnja

---

^{49a} *Dnevnik* II, 18—21. XI 1834. te *Dnevnik* III, 11—15. V 1835 (sada samo kao »Die Croaten«).

⁵⁰ *Dnevnik* III, 18—29. XI 1835; čistopis djela dovršava 25—28. XII 1835, kojega dana kadet Hartung tušem izrađuje slikovnu ilustraciju na prvoj strani, nakon čega Ivan šalje 29. XII čitav rukopis na uvez (primjerak se sada čuva u MGv).

⁵¹ *Dnevnik* III, 28. I pa zatim od 28—31. III 1838; čistopis djela radi 1, 3 i 5. IV. I za ovaj sveščić u čistopisu Hartung radi primitivnu akvareliranu ilustraciju (primjerak se čuva u HA JAZU, sign. XV 23/c II 1).

⁵² *Dnevnik* III, 26. I i 2. III 1836.

⁵³ *Dnevnik* III, 4. i 5. II 1836.

⁵⁴ *Dnevnik* III, 18. III 1836.

⁵⁵ *Dnevnik* IV, 20. V te 2. i 29. VI 1837. Kao roman pod imenom »Mladen i Janja« spominje se u *Dnevniku* VI, 7. VIII 1838.

⁵⁶ *Dnevnik* IV, 5, 6 i 7. VI 1837; *Dnevnik* V, 1. I 1838; *Dnevnik* VII, 29. I do 2. II 1839.

⁵⁷ *Dnevnik* IV, 4. VII 1837, zatim *Dnevnik* VII, 12—16. I 1839.

1836. nastaje »Bëg Bele«, igrokaz prema Kotzebueu,⁵⁸ objavljen 1841. kao »Stjepko Šubić«. No ljeti iste godine, mjeseca kolovoza, u Beču u gardi Ivan započinje prevoditi njemački igrokaz »Der Wald bei Herrmannstadt«, pod nazivom »Šuma kod Sebenga ili kneginja Bulgarije«, iako dalje od prvoga čina nije, čini se, stigao.⁵⁹ Zašto je prekinuo rad na tom djelu, koje ranije već više puta s velikim ushitom gleda u kazalištu? Vjerojatno ga je zaokupila nova tema, naime prikaz historijske bitke s Turcima pod Siskom 1593.

O nastajanju »Jurana« saznaju se iz dnevničkih zapisa mnoge pojedivosti, više nego za bilo koje drugo djelo, iako ne i ono najvažnije: kada je točno djelo započeto i kako je nastajala prva verzija drame. Naime, dnevnički zapis od 12. studenog 1836. govori da je toga dana Ivan poštom primio povrat svog rukopisa koji je nešto ranije (neutvrđenog datuma) bio po običaju poslao svojoj sestri Ljubici u Hrvatsku da ga pročita. Nekoliko dana kasnije, pošto mu je rukopis vraćen, Ivan počinje s prevodenjem djela na hrvatski, što je tada njegova uobičajena tehnika stvaranja. Taj je prijevod dovršio 9. prosinca iste godine, a naslov je igrokaza tada još »Die Schlacht bei Sissek«, odnosno sada u prijevodu »Boj kod Siska«.⁶⁰ Prema tome, igrokaz je najprije u njemačkoj verziji (prvoj), a potom i u hrvatskoj (prvoj) verziji gotov još 1836. a nikako ne tek 1837. kako se do sada općenito pisalo.^{60a} To znači da je Kukuljević napisao »Jurana« u svojoj dvadesetoj, a ne u dvadesetprvoj godini.

5. veljače 1837. Ivan opet nešto na rukopisu popravlja,^{60b} a potkraj 1837. on rukopis prerađuje i po svom običaju igrokazu mijenja ime u »Die Türken bei Sissek«,⁶¹ jer i opet izrađuje najprije njemačku verziju. Povod tomu bilo je poznanstvo s pjesnikom Uffom Hornom, koji je mislio da će Ivanov komad moći plasirati u bečkom Carls-Theatru, kojega je direktora osobno poznao. Prije toga Horn je Ivanu obećao da će uz neznatan honorar popravljati tekst. No Horn je samo izmijenio ime komada u »Juran und Sophie oder die Helden Illiriens«, dok ispravio nije gotovo ništa — kako Ivan nezadovoljno zapisuje u svom dnevniku.⁶² Prema tome, Horn se može smatrati autorom konačnog naslova igrokaza. Sredinom veljače 1838. Horn doista predaje igrokaz direktoru Carlu, no taj ga doskora vraća i odbija, pa se tako Ivanova očekivanja nisu ispunila.⁶³

⁵⁸ Dnevnik III, 16—19. I 1836, kada je završen koncert a 21. I čistopis, pa Ivan taj rukopis šalje na uvez. Na igrokazu ponovo radi 24. I 1838 (Dnevnik, V), a naslov mu je »Kralja Bele bëg ili osveta ilirska«.

⁵⁹ Dnevnik IV, 18. VIII 1836. Rukopis prvog čina u HA JAZU.

⁶⁰ Dnevnik IV, 12, 13 i 18. XI te 3, 8 i 9. XII 1836, kojega dana zapisuje: »Danas sam doveršio pozorišće moje Boj kod Siska.«

^{60a} Smičiklas, n.dj., 12. — B. Kukuljević, n.dj., 12.

^{60b} Dnevnik IV, 5. II 1837.

⁶¹ Dnevnik V, 9. XI te 8. XII 1837.

⁶² Dnevnik V, 2—16 i 29. I. te 12. II 1838. Zapis od 12. veljače glasi: »Danas dobijem teđa negda prepisano pozoršće moje Juran und Sophie oder Die Helden Iliriens od Horna i moradoh 1 for. 20 xr platiti. Ja pročetať ovo i nadem da je jako malo popravio.«

⁶³ Dnevnik V, 15. i 28. II.

Ne čekajući odgovor direktora Carla, Kukuljević se ipak i dalje bavi igrokazom i počinje novu (drugu) njemačku verziju prevoditi na hrvatski. To je mogao raditi jer je Carlu bio poslao prepisani tekst, što mu je uz skromni honorar izradio narednik Pokorni (čini se da se taj primjerak čuva u HA JAZU). Rad na tom prijevodu naglo je pospješio slučaj kada je Mirko Sandor zatražio iz Zagreba da Ivan pošalje hrvatsku verziju svog igrokaza, »jerbo juratuši ovdešnji naumljavaju narodni teatar igrati«. Kukuljević užurbano radi na prijevodu i već ga za nekoliko dana šalje ocu u Hrvatsku s molbom da ga hitno dostavi Babukiću na ispravak, dok njemačku verziju (drugu) opet šalje sestri na čitanje.^{63a} Upravo ovo ponovno slanje rukopisa sestri na čitanje daje naslutiti da su između prve i druge verzije postojale znatne razlike.

Čini se da je Babukić tek potkraj srpnja dovršio ispravak rukopisa, jer ga tada šalje na Tonimir gdje Ivan već boravi na odmoru. Tu on od 1. do 6. kolovoza prepisuje ispravljeni rukopis u čisto kada zapisuje u dnevnik: »Po večerj pisah ja moj igrokaz i sverših ga do 1/2 12 ure.«⁶⁴ Vjerojatno je baš taj zapis naveo Ivanova sina Božidara na tvrdnju da je »Juran« nastao na Tonimiru, što najvjerojatnije ipak ne stoji.

Iz svega što je izneseno vidi se da je »Juran« u prvoj verziji napisan još potkraj 1836, ali je svoj konačni oblik dobio tek 1838.⁶⁵ Poznato je da »Juran i Sofija« nije samo prvi Kukuljevićev izvedeni igrokaz nego i prvi tiskani, o čemu ima u dnevniku također nekih podataka.⁶⁶ No do datuma izvođenja ima daljnjih promjena. Još 12. kolovoza 1838, za boravka u Zagrebu, Babukić upoznaje Ivana s Demetrom. »Celj mog pohodka biaše,« zapisuje Kukuljević, »da on (Demeter; L. Š.) moj igrokaz pročita i ako što zločestog nadje, da ga molim da ovo popravi.«^{67a} Tu se očito ne radi o običnoj jezičnoj korekturi, koju je neposredno prije toga već izvršio Babukić, već vjerojatno o dramaturškoj. Premda se Ivan već idućeg dana ponovo sastao s Demetrom, u dnevničkom zapisu nema o »Juranu« nikakva podatka. Kada je Demeter igrokaz pročitao, kakve je primjedbe stavio, koliko je u tekst intervenirao — o svemu tome kasnije nema u dnevniku ni riječi, zacijelo najviše zato jer Kukuljević puna četiri mjeseca propušta u njega zapisivati.

^{63a} Dnevnik VI, 16. II, 1—9. III te 2. IV 1838.

⁶⁴ Dnevnik VI, 1, 5, 6 i 11. VIII 1838. — Zaslužuje pažnju i ova dnevnička zabilješka od 24. srpnja 1837: »U knjigarnici kupiše ja 'Poboj Sziszechki' od Goričanca.« Ovdje je riječ o djelu (igrokazu?) Tome Goričanca »Erdödy kneza Tomaša obsedjenje i poboj Sisečki leta 1593« (citirano prema podatku iz Kukuljevićeve Bibliografije hrvatske, I), koje djelo očito obrađuje istu temu koju i Kukuljević u »Juranu«. Kako je u vrijeme čitanja Goričančeve knjige prva verzija »Jurana« bila već gotova, knjiga nije nikako mogla utjecati na postanak igrokaza, ali možda na njegovu kasniju preradbu, što bi valjalo provjeriti.

⁶⁵ O genezi *Jurana i Sofije* v. L. Saban, Jedna historijska netačnost, *Telegram* VII, br. 303, 18. veljače 1966, str. 6.

⁶⁶ Dnevnik VII, 1838, fol. 14.

^{67a} Dnevnik VII, 12. VIII 1838, fol. 3.

»Juran« izlazi iz tiska u studenom ili prosincu 1838, u ruke autora dopijeva 8. siječnja 1839,⁶⁷ na kraju istog mjeseca izlazi o njemu osvrt u četvrtom broju časopisa »Ost und West«,⁶⁸ a ocjena je pohvalna.⁶⁹ Premijere u Sisku sjetio se Kukuljević u dnevniku ovim riječima: »Meu mnogim drugima doživio sam to veselje, da se je moja igra 'Juran i Sofia' u Sisku obćenito predstavljala i s veseljem i entuzijazmom primita bila. Hirske i mnoge nemačke novine pisale su od toga i raznosile slavu moju, što meni veoma laskaše, ak mi prem nutarnje moje veli da niti najmanje zaslužio nisam.«⁷⁰ I ništa više!

Povijesne teme koje u literarnim radovima Kukuljevića već od rana zaokupljaju, on crpi čitajući mnoga povijesna djela i kronike. Već od 1836. susreću se u dnevnicima naslovi takvih knjiga. Da nabrojimo bar neke: Vitezovićevo Odilenje Sigetsko i Kroniku, Kačića, Ratkaja, Du Fresnea, Gebhardija i druge. Ratkaja nalazi i u očevoj knjižnici na Tonimiru; on ga 1838. ponovo čita, odnosi sa sobom u Beč i čita ga dalje. Značajan je podatak da Ivan 1839. u Beču kupuje kod knjižara Kupića Valvazorovu »važnu kroniku«, kako bilježi, i premda u tom času ima silnih dugova, on plaća za djelo čak 36 forinti.⁷¹ Činjenica je da Kukuljević već tada u Beču posjeduje znatnu knjižnicu jer bez prestanka kupuje nove i antikvarne knjige.

I još nešto: već 1837. Kukuljević u Beču kupuje rukopisnu ostavštinu i knjige srpskog književnika Spiridona Jovića.⁷² Javlja se dakle već tada sklonost tako karakteristična za njega kao kasnijeg najvećeg sabirača rukopisa i dokumenata u 19. stoljeću u Hrvatskoj.

Iz vremena Ivanova boravka u Beču potječu i dva zasebna mala putopisa koja se vjerojatno nisu sačuvala ili ih još nije uspjelo identificirati među sačuvanim spisima. To je opis puta iz Beča u Hrvatsku preko Slovenije (1838)⁷³ i put iz Delnica do Grobnika i natrag u Zagreb (1839).⁷⁴ On je bez dvojbe htio upoznati regiju u koju je smjestio radnju svog igrokaza »Běg Bele«.

Spomenimo na kraju da dnevници, putopisi, književni radovi, pisma i ekscerpti iz pročitanih knjiga nisu sve što Kukuljević prije 1842. piše. Treba još spomenuti i sačuvane bilježnice u koje bilježi izvatke iz pročitane literature o likovnim umjetnicima, a odnose se na »ilirske« umjetnike. Ovi

⁶⁷ Dnevnik VII, 8. I 1839, fol. 20.

⁶⁸ Dnevnik VII, 17—28. I 1839, fol. 23r—24.

⁶⁹ Dnevnik VII, 4. II 1839, fol. 26. — Jedan primjerak svog djela Kukuljević je dao uvezati u baršun s namjerom da ga pokloni mladom ruskom prijestolonasljedniku koji se mjeseca ožujka nalazio u službenom posjetu na dvoru u Beču, ali u tome nije uspio (Dnevnik VII, fol. 31v).

⁷⁰ Dnevnik VII, sumarni zapis, fol. 34.

⁷¹ Dnevnik VII, 17. I 1839, fol. 23.

⁷² O piscu Spiridonu Joviću, koji je 1838. u Beču počinio samoubojstvo v. Dnevnik IV, 28. XI i 1. XII 1836 te Dnevnik V, 27. XII 1837.

⁷³ Dnevnik VI, 12—20. VII 1838: »Gledi u Opisanje mojeg putovanja iz Beča u Horvatzku.«

⁷⁴ Dnevnik VII, 13. VIII 1839: »Od 13 do 18tog gledaj u moje opisane putovanja.«

se svesci mogu smatrati počecima njegova neumorna sabiračkog rada na građi za kasniji »Slovník umjetnika Jugoslavenskih«. ⁷⁵

Te mnogobrojne ispisane stranice dokazuju da se Kukuljevićevi horizonti postupno protežu na sve šira područja, što se više bliži kraj njegove mladosti. On je sigurno iskren kad piše svom ocu: »Ja se osamih od ljudi i primih se nauke. Kolike li sam slasti uživao dan na dan i još ih danas osjećam; odlučih da ću se posvetiti nauci i držati ću se te odluke do posljednjega daha moga života.« ⁷⁶ U tome je doista ostao dosljedan.

* *

Može li se tako provedena mladost smatrati promašenom? Ako i jest još 1842. Kukuljević bio sklon takvoj strogoj ocjeni, taj je sud izrečen odviše subjektivno. Gledajući kroz retke dnevničkih zapisa na razvitak te ličnosti počev od posve prosječnog i sirovog malog kadeta pa do kasnijeg mladog čovjeka živa i borbena duha, zanosna i poletna, moramo revidirati njegove ocjene izrečene o sebi. Njegova se mladost, doduše, nije razvijala uobičajenim pravcima, često je nasumce tekla poput nezaustavljive bujice, ali nije nipošto potraćena uludo. Iza sebe je ostavila brojna vrijedna svjedočanstva jednog intenzivnog nastojanja i neprekidnih težnji k višemu.

Iako u početku još nije bio svjestan toga, njega od rana goni želja za znanjem i spoznajom, pa i onda kada naoko ništa korisno ne radi. U njemu živi neki nesavladivi nagon koji ga primorava na neprekidnu duševnu i stvaralačku aktivnost. Što je onda prirodnije, nego da već za rana njegova uznemirena ruka upravo nagonski hvata pero, traži papir, uči oblikovati misli. Premda je u ranijoj mladosti pobjegao od knjige, on se njoj naprosto morao vratiti — jer je za knjigu bio rođen.

Zusammenfassung

DIE TAGEBUCHNOTIZEN AUS DER JUGENDZEIT IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI

Die Angaben für diesen Artikel sind den handschriftlichen Tagebüchern von Ivan Kukuljević Sakcinski entnommen, deren sieben Hefte in den J. 1834 — 40 entstanden sind. Obwohl sie vorwiegend biographischer und kulturgeschichtlicher Natur sind, enthalten sie wertvolle Angaben, aufgrund deren man auch manche unrichtige Daten aus dem Leben Kukuljevićs korrigieren konnte.

⁷⁵ Svesci u knjižnici MGVI i HA JAZU.

⁷⁶ Sm.čiklas, n.dj., 17.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šalžite na adresu:
Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 500 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — prosinac 1982.